

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI**

**«XİDMƏTİ SİLAHDAN ATƏŞ AÇMANIN
XÜSUSİYYƏTLƏRİ»**

TƏDRİS-METODİKİ VƏSAİTİ

Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirinin 13.02.2014-cü il tarixli
177 nömrəli əmri ilə təsdiq
edilmişdir.

BAKİ – 2014

Tədris-metodiki vəsait Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyasının müdavim və dinləyiciləri, eləcə də Daxili İşlər Orqanları və digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Müəllif: «Xüsusi-taktiki hazırlıq» kafedrasının müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
Rauf Kazımov

Elmi redaktor: Polis Akademiyasının rəisi, polis general-mayoru
Nazim Əliyev

Rəyçilər: BŞBPİ-in İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin rəisi, polis polkovniki
Nurulla Məmmədخانli

DİN-in Daxili Qoşunlarının Ali Hərbi məktəbinin rəisi, general-mayor
İlqar Məmmədov

Polis Akademiyasının «Kriminalistika» kafedrasının rəisi, polis polkovniki
Allahverdi Mahmudov

Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin rəis müavini, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, polis polkovnik-leytenantı

Hikmət Eyvazov

MÜNDƏRİCAT

1.	Atıcı silahların tərifı və təsnifatı	3-8
2.	Xidməti silahdan atəş açmanın əsasları.....	8-9
3.	Daxili balistika.....	9-10
4.	Xarici balistika.....	10-11
5.	Xidməti silahdan atəş açma texnikası.....	11-18
6.	9 mm-lik Makarov tapancasının(PM) təyinatı və əsas döyüş xüsusiyyətləri.....	19-21
7.	Tapança ilə tapşırıqların yerinə yetirilməsi.....	22-26
8.	Əlavələr.....	27-31
9.	Hədəflərin növləri	30-35
10.	DÖYÜŞ HAZIRLIĞI ÜZRƏ NORMATİVLƏR.....	35
11	Ədəbiyyat.....	36

Ön söz

Hüquqi və demokratik dövlət quruculuğu yolunda inamla irəliləyən və stabil dövlət kimi beynəlxalq aləmdə nüfuzu gündəngünə möhkəmlənən Azərbaycan Respublikasında qanunların aliliyi prinsipinin hərtərəfli bərqərar olmasına, ölkəmizin tərəqqisi və insan hüquqlarının etibarlı təmini üçün başlıca qarant olan sabitliyin dönməzliyinin qorunub saxlanılmasına, cinayətkarlıqla mübarizənin və asayişin mühafizəsinin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Cəmiyyətin maraqları nəzərə alınaraq və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, hüquqazidd əməllərin qarşısının alınması işində bütün dövlət hakimiyyəti orqanları ilə yanaşı, ictimai təşkilatların və eləcə də vətəndaşların fəal iştirakına önəmli yer verilir. Həmin vəzifələrin, ümumən hüquq-mühafizə siyasətinin həyata keçirilməsində birbaşa təyinatı, əsas fəaliyyət prinsipləri və funksiyaları cinayətkarlıqla mübarizə aparmaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək, insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini hüquqazidd əməllərdən qorumaq olan polis xüsusi rolu və yeri vardır.

Azərbaycan polisinin son illər əldə etdiyi uğurlar, cinayətkarlıqla mübarizədə və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində nail olduğu təqdirəlayiq göstəricilər, ümumən asayiş mühafizə fəaliyyətinin müsbət nəticələri xalqımız və dövlət rəhbərliyi tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Bununla yanaşı, polisin fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, onun işində qanunçuluq və demokratik prinsiplərin geniş yer tapması, şəxsi heyətin yad, neqativ təsirlərdən müdafiəsi və eyni zamanda əməkdaşların qanunla müəyyən olunmuş səlahiyyətlərdən sui-istifadə etmələrinə şərait yaradan amillərin aradan qaldırılması üçün ciddi, ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlər görülür.

«Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən polis əməkdaşlarına geniş səlahiyyətlər, o cümlədən cinayət və ya digər xətlər törətmiş şəxsləri tutmaq və polisə gətirmək, müəyyən edilmiş qaydada yaşayış binalarına və müxtəlif təyinatlı

obyektlərə daxil olmaq, fiziki qüvvə, habelə zəruri hallarda xüsusi vasitələr və odlu silah tətbiq etmək hüququ verilmişdir.

Lakin odlu silahın qeyri-qanuni tətbiqi və ya əksinə, zəruri hallarda onun işlədilməməsi, yaxud düzgün və müəyyən edilmiş qaydada istifadə edilməməsi, habelə müvafiq təhlükə yarandıqda səriştəsizlik göstərilməsi kimi təcrübədə rast gəlinən hallar qanunçuluğun, insan və vətəndaş hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarır, ağır nəticələrə və ictimaiyyətin haqlı narazılığına səbəb olur. Bu baxımdan, polis əməkdaşları odlu silahın tətbiqinin hüquqi əsaslarını, şərtlərini və qaydalarını mükəmməl bilməli, qanunçuluğun tələblərinə ciddi riayət etməlidirlər.

ATICI SİLAHLARIN TƏRİFİ VƏ TƏSNİFATI

1. Əsas anlayışlar

Atıcı silahların tərifini və təsnifatını düzgün mənimsəmək üçün bu tərifləri açıqlamazdan əvvəl aşağıdakı əsas anlayışları bilmək vacibdir.

a. Canlı və ya başqa növ hədəfə (texnika və tikililərə) zərər vurmaq və signal vermək üçün nəzərdə tutulmuş qurğu və əşyalara «**silah**» deyilir.

b. Barıtın və ya başqa növ alışıdırıcı maddənin yanması nəticəsində əmələ gələn qazların enerjisinin hesabına mərminin istiqamətli hərəkəti ilə hədəfə müəyyən məsafədə mexaniki zərər vurmaq və ya sıradan çıxarmaq üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**odlu**» silahlar deyilir.

c. Zədələmə obyektini ilə bilavasitə təmasda olduqda insanın əzələ qüvvəsinin köməyi ilə hədəfə zərər vurmaq üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**soyuq**» silahlar deyilir.

d. Sıxılmış, mayeləşdirilmiş və ya bərk hala gətirilmiş qazın enerjisinin hesabına istiqamətli hərəkət almış atılan elementlərlə hədəfə məsafədən zərər vurmaq üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**pnevmatik**» silahlar deyilir.

e. Gözyaşardıcı və ya qıjıqlandırıcı maddələri tətbiq etməklə janlı hədəfə müvəqqəti zərər vurmaq üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**qaz**» silahları deyilir.

f. Mexaniki qurğunun və ya insanın əzələ qüvvəsinin köməyi ilə istiqamətli hərəkət almış mərmə ilə hədəfə məsafədən zərər vurmaq üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**atma**» silahlar deyilir.

2. Atıcı silahların tərifı

Güllə və ya başqa zədələyici elementlə atəş aparmaq üçün nəzərdə tutulmuş, çapı 20 mm-ə qədər olan lüləli silahlara «**atıcı silahlar**» deyilir.

3. Atıcı silahların təsnifatı

Atıcı silahlar bir neçə əlamətə görə təsnif olunur:

a. Atıcı silahların təyinatına görə növləri

Atıcı silahlar təyinatına, həmçinin əsas xüsusiyyət və parametrlərinin göstərijilərinə görə döyüş, təlim, mülki və xidməti silahlara bölünür.

(1) **Döyüş** atıcı silahları müxtəlif növ döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

(2) **Təlim** atıcı silahları şəxsi heyətə, atəş açmadan silahlardan istifadə etmə qaydalarını öyrətmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Təlim silahları, öz növbəsində, hərbi hissələr (hərbi məktəblər) və ümumtəhsil məktəbləri üçün nəzərdə tutulmuş silahlara bölünür.

(a) **Hərbi hissələr** (hərbi məktəblər) üçün nəzərdə tutulmuş təlim silahları döyüş silahlarından aşağıdakı əlamətləri ilə fərqlənir:

(I) vurucunun iynəsi kəsilməmişdir;

(II) silahların taxtadan hazırlanmış hissələri qara boya ilə rənglənmişdir;

(III) silahların əsas hissələri (lülə qutusu və s.) «**UÇ**» (**TL**) hərfləri ilə damğalanır (və ya elektroqrafik karandaşla «**UÇEBNİY**» (**TƏLİM**) sözü yazılır).

Bəzi hallarda hərbi hissələr üçün nəzərdə tutulmuş təlim silahlarının lülələrinin xəzinə hissəsində (adətən, tapança və iriçaplı pulemyotlarda) deşiyin olmasını müşahidə etmək olar.

(b) **Ümumtəhsil** məktəbləri üçün nəzərdə tutulmuş təlim silahları döyüş silahlarından aşağıdakı əlamətləri ilə fərqlənir:

(I) vurucunun iynəsi kəsilməmişdir;

(II) lülədə, eni 4 mm və uzunluğu 35 – 40 mm ölçülərində uzununa kəsik açılmışdır. Kəsik, lülənin yuxarı tərəfində (məsələn:

AK tipli təlim avtomatlarında arpağığın bünövrəsi ilə qaz kamerasının arasında) və ya lülənin xəzinə tərəfində patron yuvasına daxil olmaq şərti ilə açılır. Bəzi hallarda hər iki kəsiyin olmasını müşahidə etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, eyni ölçülü kəsik hər iki növ təlim silahlarının lülə qutusunun qapaq-larının üzərində müşahidə oluna bilər.

(III) silahların əsas hissələri (lülə qutusu və s.) «UÇ» (TL) hərfləri ilə damğalanmışdır (və ya elektroqrafik karandaşla «UÇEBNIY» (TƏLİM) sözü yazılır).

(3) **Mülki** atıcı silahlara vətəndaşlar tərəfindən özünümüdafiə, ov və idman ilə məşğul olmaq məqsədləri ilə istifadə etmək üçün nəzərdə tutulmuş silahlar aiddir.

Mülki odlu silahlarda atəşin qatarla aparılması istisna edilməli və onların sandığı (barabanı) 10 patronndan çox tutumda olmamalıdır.

Mülki silahlar aşağıdakı silah növlərinə bölünür:

(a) **Özünümüdafiə silahları**

Özünümüdafiə silahlarına aşağıdakı silah növləri aiddir:

(I) odlu – hamar uzun lüləli silahlar, o cümlədən Səhiyyə Nazirliyinin uyğun normalarına javab verən travmatik iş qabiliyyətli patronları tətbiq edən silahlar;

(II) Səhiyyə Nazirliyinin uyğun normalarına javab verən travmatik, qaz və səs-işiq təsirli patronları tətbiq edən odlu lüləsiz silahlar;

(III) qaz silahları: qaz tapança və revolverləri, Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən tətbiq olunmasına ijasə verilmiş gözyaşardıji və ya qjiqlandırijı maddələrlə doldurulmuş mexaniki tozlandırıcılar, patronlar, aerosol və başqa növ qurğular.

(b) **İdman silahları**

İdman silahlarına aşağıdakı silah növləri aiddir:

(I) odlu yivlilüləli silahlar;

(II) odlu hamarlüləli silahlar;

(III) soyuq tiyəli silahlar;

(IV) atma silahlar;

(c) **Ov silahları**

Ov silahlarına aşağıdakı silah növləri aiddir:

(I) odlu yivlilüləli silahlar;

(II) odlu hamarlüləli silahlar;

(III) odlu kombinə edilmiş (yivli və hamarlüləli), o jümlədən dəyişən və taxılma yivlilüləli silahlar;

(IV) soyuq tiyəli silahlar.

(d) Siqnal silahları

Konstruktiv baxımdan işıq, tüstü və ya səs siqnallarını vermək üçün nəzərdə tutulmuş silahlara «**siqnal**» silahları deyilir.

(e) Milli geyimlərlə daşımaq üçün nəzərdə tutulmuş soyuq tiyəli silahlar.

(4) **Xidməti** silahlara dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən vətəndaşların sağlamlığını və həyatını, mülkiyyəti, qiymətli və təhlükəli yükləri, xüsusi korrespondensiyanı qorumaq və ya özünümüdafiə məqsədləri ilə bağlı xidməti vəzifələrini yerinə yetir-mək üçün nəzərdə tutulmuş silahlar aiddir.

Xidməti silahlarda atəşin qatarla aparılması istisna edilməli və onların sandığı (barabanı) 10 patronndan çox tutumda olmamalıdır. Xidməti silahlar döyüş atıcı silahlarından patronun ölçüləri və növlərinə görə, mülki silahlardan isə güllənin və gilizin üzərində atışdan sonra əmələ gələn izləri ilə fərqlənir. Xidməti odlu hamar və yivli, qısalüləli silahlarda tətbiq edilən patronların güllələrinin özləri yalnız qurğuşundan və ya başqa növ yumşaq materialdan hazırlanır.

Döyüş, mülki və xidməti silahlarla konstruktiv baxımdan eyni olan (məsələn: soyuq-tiyəli silahlar), lakin məişət-təsərrüfat və istehsal təyinatlı (idman mərmiləri daxil olmaqla) məmulatlar kimi sertifikasiya olunmuş məmulatlar silahlara aid deyil.

b. Atıcı silahların avtomatlaşdırma dərəcəsinə görə növləri

Avtomatlaşdırma dərəcəsinə görə atıcı silahlar qeyri avtomatik, avtomatik və yarım-avtomatik silahlara bölünür.

(1) **Qeyri avtomatik** silahlarda silahı doldurma və atəş açma üzrə bütün əməliyyatlar atıcı tərəfindən əl ilə yerinə yetirilir. Məsələn: 7,62 mm-lik 1891/30-cu il nümunəli snayper tüfəngi, 7,62 mm-lik 1944-cü il nümunəli karabin və s. Qeyri avtomatik silahların döyüş atış tezliyi dəqiqədə 10 sərrast atışdan çox olmur.

(2) **Avtomatik** silahlarda silahı doldurma və növbəti atəşin açılması üzrə bütün əməliyyatlar barıt qazının enerjisinin hesabına

baş verir. Bu növ silahlarda atışı yalnız silahı hədəfə tuşlayır və tətiyi sıxır. Avtomatik atış, tətik sıxılı vəziyyətdə qalana qədər və sandıqda (patron lentində) patronlar qurtarana qədər davam edir. Məsələn: Kalaşnikov avtomatları, bütün pulemyotlar və s. Avtomatik silahların döyüş atış tezliyi dəqiqədə 40 sərrast atışdan az olmur.

(3) **Yarımavtomatik** silahlara tək-tək atış aparmaq üçün nəzərdə tutulmuş avtomatik silahlar aiddir. Bu növ silahlarda silahın doldurulması avtomatik yerinə yetirilir, amma növ-bəti atışı açmaq üçün tətiyi buraxıb yenidən sıxmaq lazımdır. Məsələn: 9 mm-lik Makarov tapançası, 7,62 mm-lik SVD tipli snayper tüfəngi, 7,62 mm-lik SKS tipli karabin. Yarım-avtomatik silahların döyüş atış tezliyi dəqiqədə 25 – 35 sərrast atış təşkil edir.

c. Atıcı silahların çapına görə növləri

Çapına görə atıcı silahlar kiçik, normal və iriçaplı silahlara bölünür.

(1) **Kiçik** çaplı silahlara çapı 6,5 mm-ə qədər olan silahlar aiddir. Bəzi hallarda kiçik çaplı silahlara çapı 7 mm-ə qədər olan silahlar aid edilir.

(2) **Normal** çaplı atıcı silahlara çapı 6,5 mm-dən 9 mm-ə qədər olan (9 mm çaplı silahlar daxil olmaqla) silahlar aiddir.

(3) **İriçaplı** atıcı silahlara çapı 9 mm-dən 20 mm-ə qədər olan silahlar aiddir. Bəzi mənbələrdə Sovet Ordusunda iriçaplı atıcı silahlara çapı 9 mm-dən 14,5 mm-ə qədər olan atıcı silahların aid olması göstərilir.

Xidməti silahdan atış açmanın əsasları.

Xidməti silah ➤ azqabaritli, istifadədə rahat, inkarsız və həmişə hərəkətə (istifadəyə) hazır silahdır. Hazırlaşdırılmış atıcılar tapançadan əminliklə hədəfi 50 m məsafədən müəyyən vaxt ərzində dəf edə bilirlər. Qısa vaxt ərzində hədəfi 1-ci atışdan dəf etmək heç də xüsusi vergi verilmiş fərdlər tərəfindən yox, hamı tərəfindən edilə bilər. Silahdan dəqiq atış açmaq bəjarığı ilə bəjarıqdı ki, kimə ki, bu silahla xidməti aparmaq vacibdir, onu hər kəs əldə edə bilər. Cürbəcür tez dəyişən vəziyyətdə hədəfi dəf etmək üçün, münasib həjmdə bilik bəjarıq və təjribədə düzgün tətbiq etməni öyrənmək

lazımdır. Yaxşı fikirləşdirilmiş və daimi məşqlər lazımdır (atəş açmaq vacib deyil).

Atıcının məşqinin ən vacib formaları tədris məşqləri və atıcılıq idmanı növündən yarışlardır.

Tapançadan atəş açmağın çətinliyi ondan ibarətdir ki, əlin və bədənin əsməsi ilə bərabər, silahı hədəfə tuşlamaq və çaxmağı sıxmaq bir əllə aparılır.

Bununla bərabər silahın nişanalma sistemini və hədəfin yerini gözün nəzarətində saxlamaqda çətinləşir, ən çoxu da az işıqlandırılmış yerdə, harda ki, göz bəbəyi genişlənir ki, daha çox işıq buraxsın.

Tapançadan atəş açmaqda nəinki çətinliklər həmçinin səhvlərdə olur.

İlkin uğursuzluqdan sonra atıcı qəraragəlir ki, əlini məşq elətdirsən (qantel saxlasın). Lakin bu cür məşqlər həmişə nəticə vermirlər, çünki 810 qramlıq tapançanı 20-25 saniyə əldə saxlamaq üçün elə də çox əzələ lazım deyil, ümumiyyətlə əlin gücü yox bədənin ümumi duruşu lazımdır(vacibdir).

Adam üçün tapançadan atəş açmanın məşqi çətin gəlir, çünki əsas duruşa vərdiş etmək lazımdır. Bunun üçündə hər gün 20-40 dəqiqə atıcı duruşunda durmaq həmin duruşa vərdiş elətdirir və bu atıcılıq məşqlərində, çətin gəlir.

Çoxları elə bilirlər ki, atıcı nə qədər çox səhv atəş açıbsa, yəni nə qədər çox güllə yandırılıbsa, onda o daha yaxşı atəş açır lakin burda həqiqətə oxşayan söz yoxdur.Çoxlu səhvlər nəticəsində atıcının nəticələri azalır və az-az artmağa başlayır və ya ümumiyyətlə artmır.

Tapançadan atəş açmanın texnikasını yaxşı bilmək üçün, təkcə yaxşı məşqlər keçirmək lazım deyil, daxili və xarici ballistika barəsində dəqiq bilmək lazımdır.

Daxili Ballistika

Atəş zamanı və xüsusi ilə güllənin lülə kanalı boyu hərəkəti zamanı baş verən proseslərin öyrənilməsi ilə məşğul olan elm **daxili ballistika** adlanır.

Atəş və onun dövrləri

a. Barıt atımının yanması nəticəsində əmələ gələn qazların enerjisi ilə güllənin lülə kanalından atılmasına atəş deyilir.

b. Atıcı silahdan atəş açma zamanı aşağıdakılar baş verir. Vurucunun iynəsinin patron yuvasına doldurulmuş döyüş patronunun kapsuluna vurduğu zərbədən kapsulun zərbə tərkibi partlayır və əmələ gələn alov şüası gilizin dibindəki alovötürücü deşiklərdən barıt atımına keçərək onu alışdırır. Barıt atımının yanması nəticəsində lülə kanalında – güllənin dibinə, gilizin divarlarına və dibinə, həmçinin lülənin divarlarına və çaxmağa yüksək təzyiqlə göstərən böyük miqdarda bərk qızmış qazlar əmələ gəlir. Qazların, güllənin dibinə göstərdiyi təzyiqlə nəticəsində güllə yerindən tərپənərək, gilizdən ayrılır və yivlərə daxil olur. Güllə yivlər boyu fırlanaraq, lülə kanalı ilə dayanmadan artan başlanğıc sürətlə hərəkət edir və lülə kanalının oxu istiqamətində kənara atılır. Barıt qazlarının gilizin dibinə göstərdiyi təzyiqlə, silahın (lülənin) geriye hərəkətinə səbəb olur. Gilizin və lülənin divarlarına qazın göstərdiyi təzyiqlərdən onların dartılması (elastik deformasiyası) baş verir və giliz, patron yuvasının divarlarına kipi sıxılaraq, barıt qazının çaxmaq tərəfə axmasına mane olur. Eyni zamanda, atəş vaxtı lülənin titrəmə hərəkəti (vibrasiyası) və qızması baş verir. Yüksək temperatura qədər qızmış qaz və barıtın tam yanmamış hissəcikləri güllənin arxası ilə lülə kanalından havaya axaraq alov və zərbə dalğası yaradır. Zərbə dalğası, öz növbəsində, atəş zamanı baş verən səsə mənbəyidir.

Bəzi hallarda, iynənin kapsula vurduğu zərbədən sonra atəş baş vermir və ya atəş bir qədər gecikmə ilə baş verir. Birinci halda, silahın açılmaması (atəşin baş verməməsi), ikinci halda isə sürəkli atəş baş verir. Silahın açılmaması, adətən, kapsulun zərbə tərkibinin və ya barıt atımının nəmlənməsi, həmçinin iynənin kapsula vurduğu zərbənin zəif olması səbəbindən baş verir. Bu səbəbdən döyüş sursatlarını rütubətdən qorumaq və silahı daim saz vəziyyətdə saxlamaq lazımdır.

Sürəkli atəş, barıt atımının alışma və ya yanma prosesinin zəif inkişaf etməsi səbəbindən irəli gəlir. Bunun üçün atəş baş vermədiyə halda çaxmağı dərhal açmaq olmaz, belə ki, sürəkli atəş baş verə bilər. Əgər atəşin açılmaması, iriçaplı atıcı silahlardan və ya yaxın məsafəli döyüş vasitələrindən (əl və dəzgahlı qumbara-atanlardan)

atış aparma zamanı baş verərsə, onda silahı bir dəqiqədən az olmayaraq müddətdən sonra boşaltmaq olar.

c. Barıt atımının yanması zamanı əmələ gələn enerjinin 25 – 35%-i güllənin lülə kanalında hərəkətə gətirilməsinə (qazın əsas işi), enerjinin 15 – 25%-i ikinci dərəcəli işlərin görülməsinə (güllənin yivlərə daxil edilməsinə və güllə lülə kanalı boyu hərəkət etdikdə onun sürtünməsinin aradan qaldırılmasına; lülənin, gilizin və güllənin divarlarının qızmasına; silahın hərəkətli hissələrinin, barıtın qaz halında olan və yanmamış hissələrinin yerdəyişmə-sinə) sərf olunur. Enerjinin 40%–ə yaxın hissəsi isə istifadə olunmur və güllə lülə kanalından çıxdıqdan sonra itirilir.

d. Atış çox qısa bir müddətdə baş verir (0,001 – 0,06 san.). Atış, dörd ardıcıl dövrdən ibarətdir: ilkin, birinci və ya əsas, ikinci, üçüncü və ya qazın təsirindən sonrakı dövr.

e. İlkin dövr – barıt atımı yanmağa başladığı andan, güllənin örtüyü yivlərə tam daxil olana qədər davam edir. Bu dövr müddətində, lülə kanalında gülləni yerindən tərpətmək və yivlərə daxil etmək üçün lazım olan qazın təzyiqi yaranır. Bu təzyiq sürətləndirmə təzyiqi adlanır. Yivlərin quruluşundan, güllənin çəkisindən və örtüyünün bərkliyindən asılı olaraq, təzyiq 250 – 500 kq/sm²-ə çata bilər (məsələn: atış üçün 7,62 mm-lik 1943-jü il nümunəli patronlardan istifadə edən atış silahlarında sürətləndirmə təzyiqi təqribən 300 kq/sm²-ə bərabərdir). Bu zaman prosesin gedish şərtləri belə qəbul olunur ki, barıt atımının yanması daimi həjmdə keçir, güllənin örtüyü yivlərə ani müddətdə daxil olur, güllənin hərəkəti isə lülə kanalında qazın təzyiqi sürətləndirmə təzyiqinə çatan kimi başlayır.

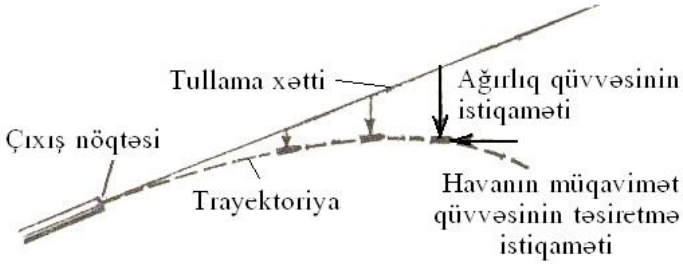
Xarici Ballistika

Barıt qazlarının təsiri qurtardıqdan sonra güllənin hərəkətinin öyrənilməsi ilə məşğul olan elm – **xarici ballistika** adlanır.

Barıt qazlarının təsiri altında lülə kanalından çıxan güllə qüvvəsi ilə hərəkət edir. Reaktiv mühərriki olan qumbara – reaktiv mühərrikdən qazların axması qur-tardıqdan sonra ətalət qüvvəsi ilə hərəkət edir.

8. Trayektoriya və onun elementləri

a. Güllənin ağırlıq mərkəzinin uçuş zamanı cızdığı əyri xətt – **trayektoriya** adlanır.

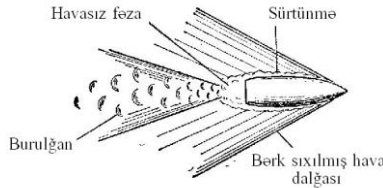
Güllənin uçuş trayektoriyası (yan tərəfdən görünüşü).

Güllə havada uçuşu zamanı iki qüvvənin təsirinə məruz qalır: ağırlıq qüvvəsinin və havanın müqavimət qüvvəsinin.

Ağırlıq qüvvəsi gülləni daim enməyə, havanın müqavimət qüvvəsi isə daim güllənin hərəkətini ləngidərək onu çevirməyə çalışır. Bu qüvvələrin təsiri nəticəsində güllənin uçuş sürəti azalır, onun trayektoriyası isə forması bərabər olmayan əyri xətt şəklində olur.

b. Hava – elastik mühit olduğuna görə güllənin uçuşuna müqavimət göstərir. Bunun üçün güllənin bu mühitdə hərəkətinə onun enerjisinin bir hissəsi sərf olunur.

Havanın müqavimət qüvvəsi üç əsas səbəbdən əmələ gəlir : havanın sürtünməsi, burulğanların və ballistik dalğanın əmələ gəlməsi ilə.

Havanın müqavimət qüvvəsinin əmələ gəlməsi.

Xidməti silahdan atış açma texnikası.

a) Asta atış. Atəşə hazırlıq (duruş)

Silahı əldə saxlamaq üçün əldə əsmə olmasındeyə düzgün və ən rahat duruşu tətbiq etmək lazımdır, hansı ki, atəşin yüksək keyfiyyətli olmasını təmin edə biləcək. Ən optimal duruş. Belədir: atıcı yarımdönmüş vəziyyətdə və ya sağ çiyin hədəfə doğru, ayaqlar çiyin bərabərliyində durmalıdır. Sağ əl silahla olmaqla dirsəkdən tam açılmış vəziyyətdə hədəfə doğru istiqamətlənir. Baş lazımı miqdarda sağ tərəfə döndərilir. Sol əl boşaldırmış vəziyyətdə olur (ya cibdə, ya da ki, baş barmaq jibin kənarına salına bilər).

Bədənin ağırlıq qüvvəsi tam ortaya yönəlməlidir. Bunu yoxlamaq çox asandır:

Bədənin ağırlığını əvvəljə sol ayağa, sonra sağ ayağa, daha sonra isə hər iki ayağa eyni dərəcədə və ya sol ayağa daha çox yükləmək lazımdır. Rahatlıq üçün tam sağa-qabağa, bədəni solaxaya yönəltmək, yəni bədənin və sağ əllə uzadılmış silahın ağırlığını tarazlamaq. Bununla bərabər bədənin və əlin əzələlərinin gərginləşməsinə yol verilməməlidir. Çiyinlər arasından keçən xətt ayaq oynaqlarından keçən xəttlə paralel olmalıdır. Duruşun düzgün olmasını yoxlamaq üçün gözləri yummaq, əzələləri boşaltmaq və daha sonra silahın hansı istiqamətdə yönəlməsinə baxmaq lazımdır. Əgər silah hədəfdən qırağa yönəldilmişdirsə, duruş texnikası dəyişmədən, bütün bədənnən çönmək və ayaqları elə vəziyyətdə qoymaq ki, bu vəziyyətdə silahı hədəfə düzgün istiqamətləndirilsin.

Silahın əldə düzgün tutma qaydası

Silahı elə tutmaq lazımdır ki, hədəfi nişan alarkən və atəş açarkən silah tərپənməsin. Tapançanın tutacağı sol tərəfdən baş barmaqla, lülə istiqamətində uzadılmış vəziyyətdə tutulur, sağ tərəfdən və qabağdan 3 barmaqla tutulur. Şəhadət barmağı isə silahın tutmasında iştirak etməməlidir. Onun yeganə yunksiyası çaxmağı sıxmaqdan ibarətdir. Şəhadət barmağı öz üç hissəsi ilə çaxmağın üzərində durmalıdır. Şəhadət barmağı silahın sağ tərəfinə toxunmamalıdır.

Atıcıların bir hissəsi silahın əldə saxlanılmasının başqa qaydasından istifadə edirlər.

**Tək əllə idman (klassik)
atəşə hazırlıq**

**İki əllə front üzrə
atəşə hazırlıq**

Hücum (universal) atəşə hazırlıq

**T k əllə tapancamn
tutulması**

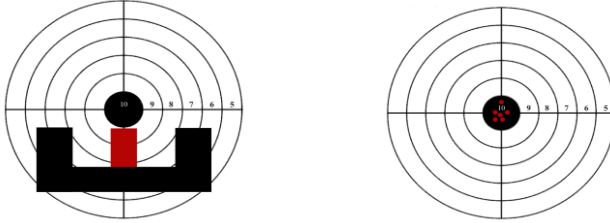

**İki əllə tapancamn
tutulması**

Nişanalma

Silahı hədəfə tuşlayarkən əl bir az əsir, buna görə də hədəfdə bir nöqtə yox, bir az böyük ərazi hədəfə alınır. Atıcının hazırlığından asılı olaraq ərazi böyük və ya kiçik alınır. Hətta yaxşı hazırlanmış idman ustalarında belə əldə əsmələr baş verir buna baxmayaraq onlar yaxşı nəticələr göstərə bilirlər, çünki onlar vacib şərtlərə əməl edirlər. Tapançanın və hədəfin atıcıdan ayrı-ayrı məsafədə yerləşdiyinə görə onun gözləri həm nişangaha həm də hədəfə nəzarət edə bilmir.

Bir qayda olaraq bütün idman ustaları qeyd edirlər ki, nişangahı yaxşı görmək hədəfi görməkdən daha vacibdir, çünki bu zaman nəticələr daha yüksək alınır.

Hədəfə düzqün nişan alma texnikası

Hədəf
Hədəfdəki qüllələr

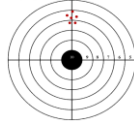

Silahın nişanqahı

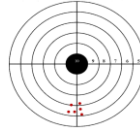

Silahın arpacağı

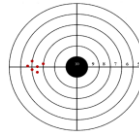
Şərti işarələr

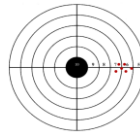
Arpacıq yuxarı meyilli

Arpacıq aşağı meyilli

Arpacıq sola meyilli

Arpacıq sağa meyilli

Nəfəsalma

Düzgün nəfəsalma atəş açmaqda böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əksər atijilər tərəfindən istifadə edilən nəfəsalma qaydası aşağıdakıdır:

Atıcı silahı hədəfdən yuxarıqaldırarkən dərindən nəfəs alır, sonra silahı aşağı salarkən hədəf ərazisində nəfəsini yavaş-yavaş buraxır, daha sonra nişan alarkən nəfəsinin yarısını saxlayır (nəfəsin buraxmağı dayandırır). Sonra isə nəfəsin təzələmədən atış açır. Əgər silah əldə əsərsə, onda atıcı çaxmağı basmağı dayandırmalı və barmağı çaxmaqdan götürməli, qolunu dirsəkdən bükməli dirsəyi bədənə birləşdirməli və 45^0 altında silahı aşağı tutmalıdır, daha sonra qısa (dərindən olmayan) nəfəs alıb buraxmalı və atəşi yenidən başlamalıdır.

b) Sürətli atəş.

Asta atəş açmanı yaxşı öyrəndikdən sonra sürətli atəş açmağa başlamaq olar. Sürətli atəş atijidan diqqəti, soyuqqanlılığı, tez reaksiya, şəraitin ani qiymətləndirilməsini və hədəfin məhv edilməsi üçün qərarı tez qəbul etməyi tələb edir. Sürətli atəş zamanı atijiyə atəş açmaq üçün hazırlığa çox az vaxt verilir, bu 3-4 saniyədən 0,5-0,4 saniyəyədək vaxt verilir, hansı ki bu vaxt ərzində nişanalma və atəş açma olmalıdır.

Sürətli atəşə hazırlıq

Atıcı sağ yönü hədəfə doğru, ayaqları çiyin bərabərliyində olur. Əl dirsəkdən tam açılır o biri əl isə tam açıq vəziyyətdə bud nahiyəsində olur və ya bükülmüş vəziyyətdə kəmərdən tutulur.

Silahın tutma qaydası

Tutma çox möhkəm olmalıdır, çünki, çaxmağı sürətli çıxarkən silahın duruşu düzgün olmalıdır, həmçinin növbəti atəş açmaq üçün silahın istiqaməti dəyişməməlidir.

Tapançanı elə tutmaq lazımdır ki, onu yuxarı qaldırarkən arpaşlıq həmişə nişangahın ortasında olsun, çünki nişanalmağa vaxt yoxdur. Həmçinin biləyin möhkəm olmasında vacibdir. Bunun üçün biləyin açılıb bağlanmasını təmin edən əzələlər gərgin olmalıdır.

Nişanalma

Sürətli atəşin nişanalma mexanizmi asta atəşin nişanalma mexanizmindəndemək olar ki, heç nə ilə fərqlənir.

Təzə başlayan atıcılar çox vaxt soruşurlar:

-tapançanı hədəfə necə yönəltmək lazımdır?

-yuxarıdan və ya aşağıdan.

Belə bir fərziyyə irəli sürülür ki, sürətli atəş zamanı silahı aşağıdan hədəfə dorğu qaldırarkən onu dayandırmadan atəş açmaq lazımdır, nə vaxt ki, o, hədəfə düz tuşlanmış olur. Atəş açmanın bu növü yüksək nəticələr əldə etməyə imkan vermir, çünki bu zaman atəş açmaq lazım olan zamanı tutmaq çətindir, buna görə də yuxarı istiqamətdə çoxlu səhv atəş qeydə alınacaq. Sürətli atəş zamanı atıcı həmişə hədəfi görməlidir. Ona görə də yaxşı olar ki, tapança hədəfə aşağıdan yaxınlaşdırılsın (30-70 sm məsafədən) və onu atəş açma ərazisində saxlayan. Əgər bir neçə hədəf mövjuddursa, onda atəşi sağdan sola açmaq lazımdır (əgər silah sağ əllə tutulursa).

Bu vəziyyətdə bütün hədəflər atıcının görünüş zonasında olajaq və atıcı yaranmış vəziyyətə daha yaxşı uyğunlaşsajaq.

Tapançanı bir hədəfdən digər hədəfə yönəldərkən yaxşı olar ki, tapançanı hədəfə əl ilə yox bütün gövdənin hərəkəti ilə yönəldəsən.

Nəfəsalma

Sürətli atəş zamanı nəfəsalmanın bir neçə özünəməxsus xüsusiyyəti var.

Silahı qaldırarkən rahat nəfəs alırsan və tapança atəş açma zonasında olanda nəfəsalmanı saxlayırsan.

Bu halda əl tərənir, atıcıya isə ancaq düzgün nişanalma və düzgün atəş açmaq qalır. Hədəf qruplarına atəşdə bu qaydada aparılır.

Tətiyin çəkilməsi

Sürətli atəş zamanı tətiyin çəkilməsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var, belə ki, bu zaman tətiyin çəkilməsi 1-2 saniyədən az olmayaraq davam edir.

Tətiyin tez çəkilməsi silahın hədəfdən yayınmasına və nəticədə güllənin hədəfdən yan keçməsinə səbəb olur. Tətiyi çəkərkən silahın hədəfdən yayınmaması üçün şəhadət barmağı gərgin vəziyyətdə olmalıdır, yəni barmağın bilavasitə açılıb-yığılmasında iştirak edən əzələlər gərgin vəziyyətdə olmalıdır.

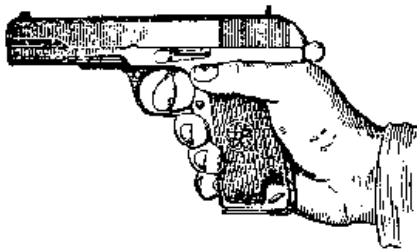
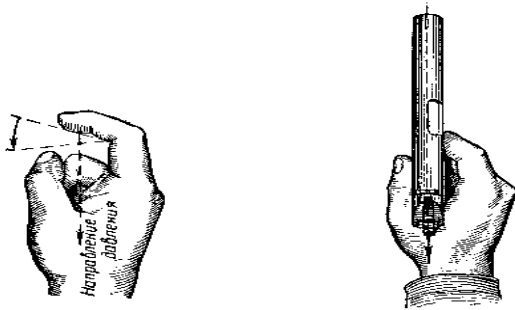
Bu halda əzələlər – barmağın yığılmasına kömək edən əzələlər yarıcı (tətiyin basılmasına kömək edir) funksiyasını yerinə yetirir və bu zaman tətiyin çəkilməsi cəld və sərrast yerinə yetirilir.

Tapançanın konstruksiyasına görə tətik çəkilərkən uzun boşluq mövcuddur (8-12 mm, 0,8-1,2 kq güc vermək şərti ilə) və qısa boşluq (3-4 mm, 2,2-3 kq güc vermək şərti ilə).

Tətiyi cəld (tez) çəkərkən atəş açılmamışdan əvvəl tətiyin müqaviməti artdığı zaman tapançanın yerdəyişməsi baş verəcək və güllə hədəfdən yan keçəcək.

Necə etmək olar ki, güllə hədəfdən yan keçməsin. Bunun üçün tətiyin çəkilməsini 2 hissəyə bölürlər.

Tətiyin çəkilməsi yuxarıda göstəriləndi kimi 2 hissədə həyata keçirildiyi zaman bir qayda olaraq tapançanın yerdəyişməsinə rast gəlinmir (əgər şəhadət barmağı tətiyi tam ortadan arxaya çəkirsə). Belə atəşdən yaxşı nəticə göstərmək üçün yuxarıda göstərilənləri boş silahda məşq etmək lazımdır. Əgər arpacıq nişangahın arasında qalarsa deməli hər şey düzgün yerinə yetirilib, yox əgər arpacıq nişangahın arasında qalmazsa, yerini dəyişərsə, uğur şansı azalır.

9 mm-lik Makarov tapançası (PM)

Təyinatı və əsas döyüş xüsusiyyətləri

a. 9 mm-lik PM tapançası fərdi hücum və müdafiə silahı olaraq düşmənin canlı qüvvəsinə qısa məsafələrdə zərər vurmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Tapançanın effektiv atış məsafəsi 50 m-dir. Güllə 350 m-ə qədər məsafədə məhvetmə qabiliyyətini saxlayır.

Tapançadan atış tək-tək atışlarla aparılır.

Tapançanın döyüş atış tezliyi dəqiqədə 30 atış təşkil edir.

Tapançanın dolu sandıqla birlikdə çəkisi 810 qr-dir.

b. Tapançadan atış aparmaq üçün 9x18 mm-lik adi gülləli tapança patronlarından istifadə olunur. Güllənin başlanğıc sürəti 315 m/san-dir.

Atış zamanı patronlar patron yuvasına tutumu 8 patron olan sandıqdan ötürülür.

Tapançanın avtomatik iş prinsipi, sərbəst çaxmağın təpmə enerjisinin istifadə olunmasına əsaslanmışdır.

c. Tapançaya və onun modifikasiyalarına aşağıdakı adlar və indekslər verilmişdir:

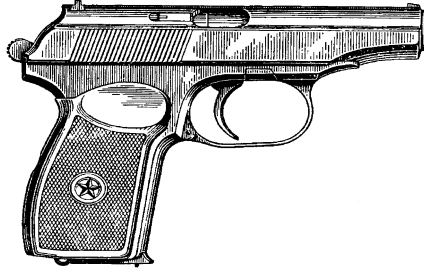
(1) 9 mm-lik Makarov tapançası **PM** (pistolet Makarova);

(2) 9 mm-lik səssiz tapança **PB** (pistolet beşşumny);

(3) 9 mm-lik təkmilləşdirilmiş Makarov tapançası **PMM**.

Bundan başqa, 9 mm-lik PM tapançası konstruktiv xüsusiyyətlərindən asılı olaraq – **ilk** və **sonrakı** illər istehsal olunmuş tapançalara bölünür.

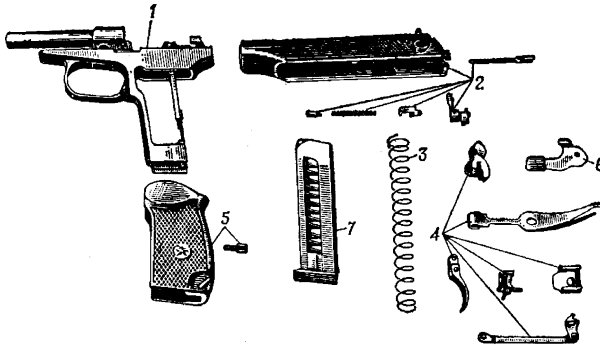
9 mm-lik PM tipli tapança 1951-ci ildə, PB tipli səssiz tapança isə 1967-ci ildə Sovet Ordusunun silahlanmasına qəbul olunmuşdur. PM tipli tapança 1993-cü ildə təkmilləşdirilmişdir və hal-hazırda PMM (pistolet Makarova modernizirovanniy) adı altında istehsal olunur.

Ümumi quruluşu

9 mm-lik PM tipli tapança aşağıdakı əsas hissə və mexanizmlərdən ibarətdir :

- (a) lülə və tətik bəndi ilə çərçivə;
- (b) qoruyucu, ekstraktor və vurucu ilə çaxmaq;
- (c) qaytarıcı yay;
- (d) zərbə-tətik mexanizmi;
- (e) vint ilə dəstək;
- (f) çaxmaq saxlayıcısı;
- (g) sandıq.

9 mm-lik PM tipli tapançanın əsas hissə və mexanizmləri:

- 1 – lülə və tətik bəndi ilə çərçivə; 2 – qoruyucu, ekstraktor və vurucu ilə çaxmaq; 3 – qaytarıcı yay; 4 – zərbə-tətik mexanizminin hissələri; 5 – vint ilə dəstək; 6 – çaxmaq saxlayıcısı; 7 – sandıq.

Tapança ilə tapşırıqların yerinə yetirilməsi:

1 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: tapançadan atış üzrə ilkin vərdişlərə və nişan almaq taktikasına yiyələnmə məqsədilə hədəfə yerindən tək əllə atəş açmağın öyrədilməsi.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıcının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 0,75 x 0,75 metr ölçülü Adı döş qəfəsi fiquru formalı (hədəf № 2).

hədəfə qədər məsafə:	- 15 m;
patronların sayı:	- 6 ədəd;
icra vaxtı:	- müddətsiz;
Atış vəziyyəti:	- ayaq üstə tək əllə;
Atəşin növü:	- tək-tək;
Qiyətləndirmə:	-«əla» -hədəf 6 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«yaxşı» -hədəf 4-5 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«kafi»- hədəf 3 güllə ilə dəf edildikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbərinin «**Atəş**» komandasını yerinə yetirərək ayaq üstə tək əllə nişan alıb hədəfə sərbəst 6 atəş açır. Atışı bitirdikdən sonra atıcı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi) və tapşırıq «**Silahu boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

2 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: tapançadan atış üzrə ilkin vərdişlərə və dəqiq nişan almaq taktikasına yiyələnmə məqsədilə düzgün hədəfə yerindən cüt əllə atəş açmağın öyrədilməsi.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıcının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 0,75 x 0,75 metr ölçülü dairəli döş qəfəsi fiquru formalı (hədəf № 4).

hədəfə qədər məsafə: - 15 m;
patronların sayı: - 3 və ya 6 ədəd;
icra vaxtı: - müddətsiz;
Atış vəziyyəti: - ayaq üstə cüt əllə;
Atəşin növü: - tək-tək;

	3 güllə ilə	6 güllə ilə
Qiymətləndirmə:	-«əla» - 25 xal;	-50 xal;
	-«yaxşı» - 21 xal;	-42 xal;
	-«kafi» - 18 xal;	-36 xal;

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbərinin «**Atəş**» komandasını yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə nişan alıb hədəfə sərbəst 3 və ya 6 atəş açır. Atışı bitirdikdən sonra atıcı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi) və tapşırıq «**Silahu boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

3 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: gejə və gündüz tapançadan hədəfə yerindən cüt əllə sürətli atəş açmağın öyrədilməsi.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atımın göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 0,75 x 0,75 metr ölçülü adı döş qəfəsi fiquru formalı (hədəf № 2).

hədəfə qədər məsafə:	- 15 m;
patronların sayı:	- 6 ədəd;
icra vaxtı:	- gündüz 15, gecə 18 saniyə;
Atış vəziyyəti:	- ayaq üstə cüt əllə;
Atəşin növü:	- tək-tək;
Qiyətləndirmə:	-«əla» -hədəf 6 güllə ilə dəf edildikdə; -«yaxşı» -hədəf 4-5 güllə ilə dəf edildikdə; -«kafi» - hədəf 3 güllə ilə dəf edildikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbəri atıcının hazır olduğunu görüb «**Atış**» komandası verərək saniyəölçəni işə salır və atıcı komandanı yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə mümkün qədər qısa müddət ərzində hədəfə atəş açır. Atışı bitirdikdən sonra atıcı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi). Müəyyən olunmuş vaxt bitdikdə isə təlim rəhbəri «**Dayan! Atışı saxla**» komandası verir. Tapşırıq «**Silahı boşalt**» komandasının ijrasi ilə başa çatır.

4 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: polis əməkdaşına qarşı-qarşıya çıxmış silahlı cinayətkarın düzgün, tapançadan mümkün qədər qısa müddət ərzində atəş açmaqla zərərsizləşdirilməsi (tutulması) vərdişinin aşılınması.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıcının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 1,60 x 0,45 metr ölçülü silahlı düşmən fiquru formalı (hədəf № 5 və ya № 6).

hədəfə qədər məsafə:	- 10 m;
patronların sayı:	- 3+3 ədəd;
icra vaxtı:	- 17 saniyə;
Atış vəziyyəti:	- ayaq üstə diz üstə iki əllə;
Atəşin növü:	- tək-tək;
Qiyətləndirmə:	-«əla» - yuxarı və aşağı ətraflar azı 5 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«yaxşı»- yuxarı və aşağı ətraflar azı 4 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«kafi» - yuxarı və aşağı ətraflar azı 3 güllə ilə dəf edildikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbəri atıcının hazır olduğunu görüb «**Atış**» komandası verərək saniyəölçəni işə salır və atıcı komandanı yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə yuxarı ətraflara ardıcıl 3 atış açır, sonra sol dizi üstə bükülərək dabanı üzərinə oturub aşağı ətraflara növbəti 3 atışı açır. Atışı bitirdikdən sonra atıcı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi). Müəyyən olunmuş vaxt bitdikdə isə təlim rəhbəri «**Dayan! Atışı saxla**» komandasını verir. Tapşırıq «**Silahlı boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

5 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: polis əməkdaşına gejdə və gündüz tapançadan jinayətkara yenidən cüt əllə sürətli atış açmaqla onun tam zərərsizləşdirilməsi vərdişinin aşılınması.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıjının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 1,0 x 0,50 metr ölçülü adı qurşaq fiquru formalı (hədəf № 7).

hədəfə qədər məsafə: - 15 m;
patronların sayı: - 3+3 ədəd;
icra vaxtı: - gündüz 16, gecə 19 saniyə;
Atış vəziyyəti: - ayaq üstə və diz üstə vəziyyətdə iki əllə;
- tək-tək;
Atəşin növü: - tək-tək;
Qiyətləndirmə: -«əla» - hədəf azı 5 güllə ilə dəf edildikdə;
-«yaxşı»- hədəf azı 4 güllə ilə dəf edildikdə;
-«kafi»- hədəf azı 3 güllə ilə dəf edildikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbəri atıcının hazır olduğunu görüb «**Atış**» komandası verərək saniyəölçəni işə salır və atıcı komandanı yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə ardıcıl 3 atış açır, sonra sol diz üstə bükülərək dabanı üzərində ötürübnövbəti 3 atışı açır. Atışı bitirdikdən sonra atığı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi). Müəyyən olunmuş vaxt bitdikdə isə təlim rəhbəri «**Dayan! Atışı saxla**» komandası verir. Tapşırıq «**Silahı boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

6 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: polis əməkdaşına gejə və gündüz tapançadan jinayətkara yenidən cüt əllə sürətli atış açmaqla onun tam zərərsizləşdirilməsi vərdişinin aşılınması.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıjının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 1,0 x 0,50 metr ölçülü adı qurşaq fiquru formalı (hədəf № 7).

hədəfə qədər məsafə:	- 15 m;
patronların sayı:	- 3+3 ədəd;
icra vaxtı:	- gündüz 16, gecə 19 saniyə;
Atış vəziyyəti:	- ayaq üstə və diz üstə vəziyyətə iki əllə;
Atəşin növü:	- tək-tək;
Qiyətləndirmə:	-«əla» - hədəf azı 5 güllə ilə dəf edil- dikdə;
	-«yaxşı»- hədəf azı 4 güllə ilə dəf edil- dikdə;
	-«kafi» - hədəf azı 3 güllə ilə dəf edil- dikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbəri atıjının hazır olduğunu görüb «**Atış**» komandası verərək saniyəölçəni işə salır və atıcı komandanı yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə ardıcıl 3 atış açır, sonra sol diz üstə bükülərək dabanı üzərində ötürübnövbəti 3 atışı açır. Atışı bitirdikdən sonra atıjı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi). Müəyyən olunmuş vaxt bitdikdə isə təlim rəhbəri «**Dayan! Atışı saxla**» komandası verir. Tapşırıq «**Silahı boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

7 nömrəli tapşırıq

Tapşırığın məqsədi: polis əməkdaşına gejdə və gündüz, tapançadan cinayətkarın qurşaqdan aşağı ətraflarına yenidən cüt otlə atış açmaqla zərərsizləşdirilməsi (tutulması) vərdişinin aşılınması.

Tapşırığın şərtləri:

hədəf: hündürlüyü atıcının göz səviyyəsində, hərəkət etməyən 1,60 x 0,50 metr ölçülü dairələnmiş qarışıq boy fiquru formalı (hədəf № 6 və ya 3).

hədəfə qədər məsafə:	- 25 m;
patronların sayı:	- 3+3 ədəd;
icra vaxtı:	- gündüz 16, gecə 19 saniyə;
Atış vəziyyəti:	- ayaq üstə və diz üstə vəziyyətə iki əllə;
Atəşin növü:	- tək-tək;
Qiyətləndirmə:	-«əla» - hədəf azı 5 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«yaxşı» - hədəf azı 4 güllə ilə dəf edildikdə;
	-«kafi» - hədəf azı 3 güllə ilə dəf edildikdə.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi qaydası: atıcı «**Atış xəttinə addımla (qaçaraq) marş**» komanda ilə atış xəttində durur, «**Atışa hazır ol**» komandasını icra edərək atışa hazır vəziyyəti alıb bu barədə məruzə edir. Atış təlimi rəhbəri atıcının hazır olduğunu görüb «**Atış**» komandası verərək saniyəölçəni işə salır və atıcı komandanı yerinə yetirərək ayaq üstə cüt əllə hədəfin qurşaqdan aşağı ətraflarına ardıcıl 3 atəş açır, sonra sol diz üstə bükülərək dabanı üzərində ötürüb növbəti 3 atəşi açır. Atışı bitirdikdən sonra atıcı dərhal qoruyucunu bağlayıb ilkin vəziyyəti alaraq atışı bitirməsi barədə məruzə edir (məsələn: cənab mayor, polis leytenantı Əliyev atışı bitirdi). Müəyyən olunmuş vaxt bitdikdə isə təlim rəhbəri «**Dayan! Atışı saxla**» komandası verir. Tapşırıq «**Silahı boşalt**» komandasının icrası ilə başa çatır.

ODLU SİLAHIN TƏTBİQİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 27-ci maddəsinin 4-cü hissəsində müstəsna hallarda və yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə yerindən qaçmasının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinin yolverilməzliyi təsbit olunmuşdur.

«Polis haqqında» Qanunun 27-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, xidməti vəzifələrini həyata keçirən polis əməkdaşı insana qarşı odlu silahı yalnız son zərurət və ya zəruri müdafiə vəziyyətində, bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə vermədikdə, hüquqpozmanın ağırlıqdərəcəsinə və ya onu törədənin şəxsiyyətindən asılı olaraq tətbiq etməlidir.

Göründüyü kimi, polis əməkdaşı ictimai təhlükəli qəsdlərdən qarşısını alarkən və ictimai təhlükəli əməli törədəni yaxalayarkən bütün təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə vermədikdə, qanunla göstərilən hallarda və şərtlər çərçivəsində, müstəsna hal kimi silah tətbiq edə bilər.

Polis əməkdaşları tərəfindən xidməti vəzifələrin yerinə yetirilməsi çərçivəsində zəruri müdafiə əməli müxtəlif şəraitlərdə meydana gələ bilər. Müəyyən hallarda bu şərtlər qəti xarakterik daşıyaraq, müstəsna hal kimi odlu silahın tətbiqini zəruri edir. Odlu silah tətbiq edilməklə zəruri müdafiənin tipik misallarına ən çox silahlı cinayətkarların dövlət və ictimai təşkilatlara, eləcə də vətəndaşlara edilən basqının qarşısının alınmasını aid etmək olar.

Bilavasitə insanın həyat və sağlamlığına təhlükə yaradan şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər, o cümlədən banditizm, terrorizm, quldurluq, xuliqanlıq və s. xüsusən böyük ictimai təhlükəlilik dərəcəsi ilə xarakterizə olunur.

Polis əməkdaşları hüquqpozmanın qarşısını almaq və ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxsi tutmaq üçün odlu silah tətbiq etməkdən əvvəl onlardan asılı olan digər lazımı tədbirlərdən- psixoloji təsir imkanlarından, o cümlədən xəbərdaredici qışqırıqdan, habelə fiziki qüvvədən, xüsusi vasitələrdən və s. istifadə edə bilər.

Odlu silahın tətbiqinin hər bir halı tətbiq olunan şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaradır. Zəruri müdafiə həddini aşmaqla odlu silahın qeyri-qanuni tətbiqi isə çox zaman ağır nəticələrə gətirib çıxarır.

Zəruri müdafiə vəziyyətində silahın tətbiqi yalnız müəyyən hallarda-qəsd (hücum) ictimai təhlükəli olduqda, eləcə də hücumdan müdafiə olunarkən qanunauyğun sayılır.

ODLU SILAHIN TƏTBİQ EDİLDİYİ HALLAR

Zəruri müdafiə haqqında qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulan normalar odlu silahın tətbiqinin hüquqi əsasını təşkil edir. Bununla yanaşı «Polis haqqında» Qanuna müvafiq olaraq bir sıra şərtlər çərçivəsində polis əməkdaşları tərəfindən odlu silahın tətbiqi qanunauyğun sayılır. Həmin şərtlər öz xarakterinə görə ən təhlükəli jinayətkar qəsdlərin dəf edilməsi ilə əlaqədardır.

Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunun 26-cı maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən, polis əməkdaşı hallarda odlu silah tətbiq edə bilər:

1. Aşağıdakı ictimai təhlükəli əməllər odlu silah işlədilməklə törədildikdə:
 - a) İnsanın həyatına və sağlamlığına real təhlükə yaradan basqın və ya digər zorakılıq edildikdə;
 - b) Qiyam və ya kütləvi iğtişaşlar baş verdikdə;
 - c) Girov saxlanılan şəxs və ya zəbt olunmuş binalar, tikililər, qurğular, torpaq sahələri və nəqliyyat vasitələri azad edildikdə;
 - d) Yaşayış binalarına, habelə müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların binalarına qrup halında basqın dəf edildikdə;
2. Cinayət törədilməsində şübhələndiyinə görə tutulmuş, barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş və ya azadlıqdan məhrum etmə jəzasına məhkum olunmuş şəxsin həbsdən qaçmasını aldıqda, habelə bu şəxsin qanunsuz azad edilməsi üçün kənar şəxslər tərəfindən güj işlədildikdə;
3. İnsan həyatına qəsd olunduqda və məcburi dayandırma vasitələrinin tətbiqi nəticə vermədikdə;
4. Şəxs yaxaranarkən silahlı müqavimət göstərdikdə;

5. İnsan həyatına real təhlükə yaradan cinayətin qarşısı alındıqda;

6. Odlu silahın digər şəxs tərəfindən ələ keçirilməsinin qarşısı alındıqda;

7. İnsana hücum edən və ya real təhlükə yaradan heyvan məhv edildikdə.

ODLU SİLAHIN TƏTBİQ EDİLMƏ QAYDALARI

Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanununun 27-ci maddəsinin 4-cü bəndində göstərilir ki, polis əməkdaşı odlu silahı tətbiq etməzdən əvvəl şifahi xəbərdarlıq etməli və ya xəbərdarlıq atəşi açmalıdır (qəfil, yəni birdən-birə gözlənilməz hücum baş verərsə, habelə hücum üçün odlu silahdan, mexaniki nəqliyyat vasitəsindən, təhlükə yaradan yırtıcı, vəhşi və ya başqa heyvandan istifadə olunarsa, polis əməkdaşı xəbərdarlıq etmədən odlu silah tətbiq edə bilər).

Göründüyü kimi, odlu silah şəraitdən asılı olaraq xəbərdarlıq etməklə və ya xəbərdarlıqsız tətbiq edilə bilər. Xəbərdarlıq etmədən odlu silah tətbiq edilən hallarda başqa bütün qalan hallarda odlu silahın tətbiqi xəbərdarlıq edilməklə həyata keçirilməlidir.

Xəbərdarlıq etməklə odlu silahın tətbiqi qaydası:

Odlu silah tətbiq edilməzdən əvvəl mütləq ictimai təhlükə qəsdin qarşısını almağa jəhd göstərilməklə uja səslə «Dayan, atəş açaram!» deyilməlidir. Əgər həmin şəxs hüquqazidd hərəkətini davam etdirərsə, onda havaya xəbərdaredici atəş açmaq lazımdır. Qeyd olunan xəbərdarediji tədbirlərdən sonra şəxs törətdiyi ictimai təhlükəli əməli dayandırarsa və təslim olduğunu bildirərsə, onda həmin şəxsin yaxalanması odlu silah tətbiq edilmədən adi qaydada həyata keçirilməlidir.

Odlu silah xəbərdarlıqsız tətbiqinə yalnız polis əməkdaşının, eləcə də insanın həyat və sağlamlığı üçün qəfildən meydana çıxan ictimai təhlükəli qəsdin qarşısının alınması mümkün olmadıqda yol verilir.

Polis əməkdaşları odlu silahı tətbiq etmək qərarına gəldikdə aşağıdakı iki şərti yadda saxlamalıdırlar:

-odlu silah yaranmış şəraitdə təsadüfən qarşıya çıxan şəxsə yox, bilavasitə ictimai təhlükəli əməli törədən şəxsə qarşı tətbiq edilməlidir;

-hüquqpozma törədən şəxsə bildirilməlidir ki, onun qarşısında duran şəxs hakimiyyətin nümayəndəsidir və qanunun tələblərinə görə sözsüz tabe olmalıdır.

Odlu silah tətbiq etmiş polis əməkdaşı xidmət etdiyi və ya odlu silahın tətbiq edildiyi ərazinin polis orqanına yazılı məlumatında aşağıdakıları göstərməlidir:

-odlu silah nə vaxt, harada, kimə qarşı və nə üçün tətbiq edilib;

-onun tətbiqinin nəticələri;

-onun tətbiqi zamanı neçə patrondan istifadə edilmişdir;

-hadisənin şahidləri.

ODLU SİLAHIN TƏTBİQİNİ QADAĞAN EDƏN HALLAR

Zəruri müdafiə vəziyyətində odlu silahın tətbiq edilməsi qaydalarını müəyyən edən normativ sənədlərdə odlu silahın tətbiqini qadağan edən hallar da göstərilmişdir. Həmin hallar ictimai təhlükəli əməli törədinin şəxsiyyətindən, törədilmiş hüquqpozmanın xarakterindən və ya hadisə yerində olan insanların təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bilavasitə əlaqədardır.

Odur ki, Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunun 27-ci maddəsinin 2-ci bəndində qeyd edilir ki, odlu silahın tətbiqi ilə bağlı vəzifələrini həyata keçirən polis əməkdaşı odlu silah işlətməklə basqın edildiyi və ya silahlı müqavimət göstərildiyi hallar istisna olmaqla, qadınlara, azyaşlılara, yanında azyaşlı olan, əlilliyi və digər fiziki və psixi qüsurları aşkar bilinən şəxslərə qarşı, habelə insanların toplaşdığı yerlərdə kənar şəxslərin zərər çəkə biləcəyi hallarda odlu silah tətbiq etməməlidir.

Göründüyü kimi, müdafiə vasitəsinin seçilməsi təkjə hüjumin xarakteri ilə yox, həm də hüjüm edənin yaşı, cinsi, fiziki və psixi qüsurları ilə müəyyənləşdirilir (14 yaşı tamam olmayan şəxslər azyaşlılar hesab olunurlar).

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə əsasən cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş,

lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmamışlar hesab olunur.

Qeyd olunan şəxslər 18 yaşına çatmamış hər iki cinsə aid edilir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 20.1-ci maddəsinə əsasən cinayət törədənədək 16 yaşı tamam olmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Həmin məcəllənin 20.2-ci maddəsinə əsasən isə 14 yaşı tamam olmuş şəxs yalnız qəsdən adam öldürməyə, qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmağa, adam oğurlamağa, zorlamağa, seksual xarakterli zorakılıq hərəkətlərə, oğurluğa, soyğunçuluğa, quldurluğa, hədə-qorxu ilə tələb etməyə, talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsilə ələ keçirməyə, ağırlaşdırıcı hallarda əmlakı qəsdən məhv etməyə və ya zədələməyə, terrorçuluğa, adamları girov götürməyə, ağırlaşdırıcı hallarda xuliqanlıq, odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, nəqliyyat vasitələrini və ya yolları yararsız vəziyyətdə salmağa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Yuxarıda qeyd edilənlər baxımından, polis əməkdaşları yetkinlik yaşına çatmayan tərəfindən ictimai təhlükəli əməllər törədilərkən hadisə yerində ilkin olaraq həmin əməllə hansı növ cinayətin törədildiyini və bu əmələ görə yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib-edilməyəcəyini çevik müəyyən etməyi bacarmalıdırlar.

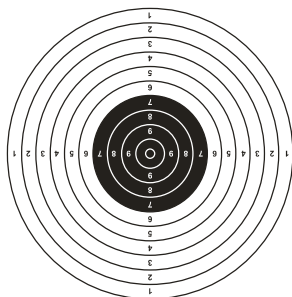
Yetkinlik yaşına çatmayan tərəfindən törədilən silahsız basqının qarşısı alınarkən və onlar yaxalanarkən odlu silah tətbiq edilmədən digər tədbirlər həyata keçirilməlidir. Belə tədbirlərdən fiziki qüvvənin tətbiqi, hüquq pozuntusu törətmiş şəxsin izlənilməsi və yaxalanması ola bilər.

Bəzi hallarda yetkinlik yaşına çatmayanları xarici görünüşünə görə müəyyən etmək mümkün olmadığı, onun şəxsiyyəti polis əməkdaşına məlum olmadığı vəziyyətlərdə odlu silahın tətbiq olunmasının qanunauyğunluğu məsələsi qaldırıla bilər. Belə şəraitdə zəruri müdafiə vəziyyətində odlu silahın tətbiq edilməsinə görə məsuliyyət o vaxt istisna edilə bilər ki, polis əməkdaşı basqının

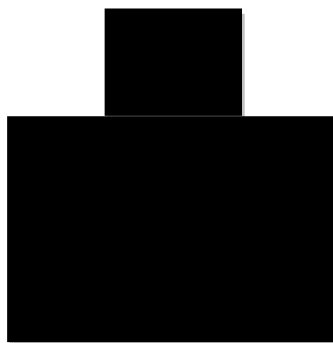
yetkinlik yaşına çatmamış tərəfindən törədildiyini əvvəljədən görməmiş və bunu görmək imkanında olmamışdır. Bununla əlaqədar qeyd edilməlidir ki, silahsız basqın qəfildən baş verdikdə, hadisə yeri kifayət qədər işıqlı olmadıqda və başqa xarici, eləcə də digər əlamətlərinə görə basqın edənin yaşının müəyyən edilməsi mümkün olmayan şəraitdə yetkinlik yaşına çatmamışa yetirilmiş zərərin qanunauyğunluğu məsələsi meydana çıxıb bilər.

Hüquqi və demokratik dövlət quruluşu yolunda inamla irəliləyən və stabil dövlət kimi beynəlxalq aləmdə nüfuzu gündən-günə möhkəmlənən Azərbaycan Respublikasında qanunların aliliyi prinsipinin hərtərəfli bərqərar olunmasına, ölkəmizin tərəqqisi və insan hüquqlarının etibarlı təmini üçün başlıca qarant olan sabitliyin dönməzliyinin qorunub saxlanılmasına, cinayətkarlıqla mübarizənin və asayişin müşafizəsinin gücləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

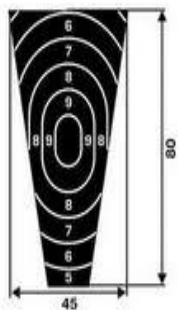
HƏDƏF NÜMUNƏLƏRİ

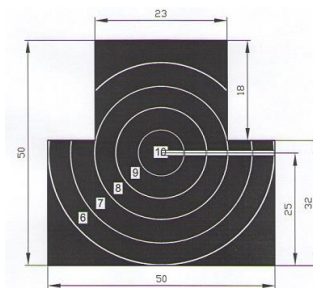
Hədəf №1 (Yarış üçün)

Hədəf №2 (Adi döş qəfəsi fiquru)

Hədəf №3 (qurşaqdən aşağı)

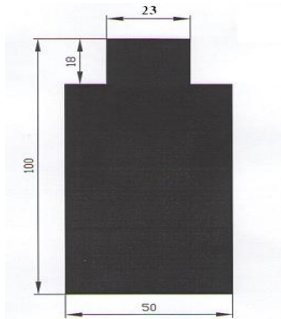

Döş qəfəsi dairələri (hədəf N4)

Hədəf №4 (dairəli döş qəfəsi fiquru)

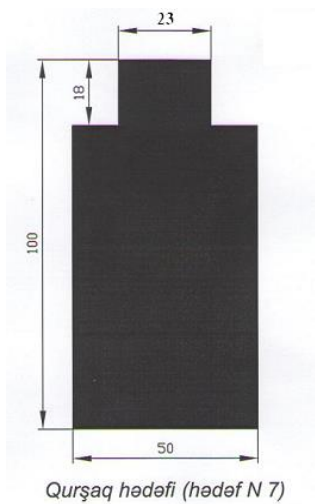
Hədəf №5 (Silahlı düşmən fiquru)

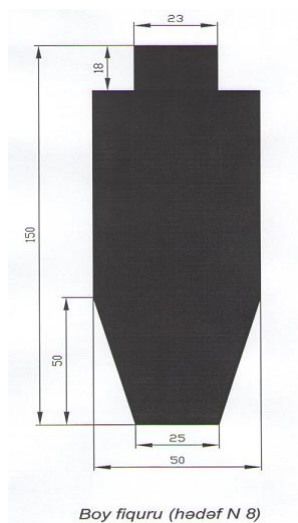
Qurşaq hədəfi (hədəf N 7)

Hədəf №6 (Dairələnmiş qarışıq boy fiquru)

Hədəf №7(Adi qurşaq fiquru)

Hədəf №8 (Dairəli boy fiquru)

DÖYÜŞ HAZIRLIĞI ÜZRƏ NORMATİVLƏR

1.SİLAHIN NATAMAM SÖKÜLMƏSİ

Silahın növü	Vaxt üzrə qiymətlər, san.		
	əla	yaxşı	kafi
9 mm-lik PM tipli tapança	7	8	10

2.SİLAHIN NATAMAM SÖKÜLMƏDƏN SONRA YİĞİLMƏSİ

Silahın növü	Vaxt üzrə qiymətlər, san.		
	əla	yaxşı	kafi
9 mm-lik PM tipli tapança	9	10	12

3.SANDIQQI PATRONLARLA DOLDURULMASI

Silahın növü	Vaxt üzrə qiymətlər, san.		
	əla	yaxşı	kafi
9 mm-lik PM tipli tapança	16	17	20

CDCBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (maddə 26, 27). Bakı, 2011.
2. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunu (maddə 26, 27). Bakı, 2011.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (maddə 20.1, 20.2, 84.1). Bakı, 2011.
4. Xidməti və mülki silah haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2011.
5. Azərbaycan Respublikası DİN-nin «DİO-da odlu silahdan atış təliminin tənzimlənməsi məsələsinə dair» təlimat. 31.08.2011-ci il.
6. «Atəş hazırlığı» dərsləri vəsaiti Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Polis Akademiyası Bakı, 2010-cu il.
7. Оружие стрелковое. Термины и определения ГОСТ 28653-90.
8. Наставления по стрелковому делу. М., Воениздат, 1987.